

207; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 50; Ebû Bekir el-Hallâl, *el-Akıde li'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Abdülâzîz İzzeddin es-Seyrevân), Dimaşk 1408/1988, s. 101-112; Eş'arî, *el-Lüma'*, s. 83-91; a.mlf., *Ma-kâlât* (Ritter), s. 169; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 47-48, 51-51; Fârâbî, *el-Medî-netü'l-fâzıla* (trc. Nafiz Danışman), İstanbul 1956, s. 3-17; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-ta-savvuf*, Kahire 1933, s. 14-17; Bâküllânî, *et-Tem-hîd* (Ebû Rîde), s. 45-46; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 22; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûl-i-hamse* (nşr. Abdülkerîm Osman), Kahire 1988, s. 128-131, 151, 182-232, 525-562; İbn Sînâ, *er-Risâletü'l-arşıyye* (nşr. İbrâhîm Hilâl), Kahire, ts., (Dârü'n-nehdâti'l-Arabiyye), s. 23-24; a.mlf., *et-Ta'likât* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Kum, ts. (Mektebetü'l-İlâmî'l-İslâmî), s. 13-27; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, s. 137-138; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), II, 283-285; Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-i'ti-kâd*, Beyrut 1403/1983, s. 26-40; Neseffî, *Tebşî-ratü'l-edille* (Salamê), I, 306-372; Cüveynî, *el-İr-şâd* (Temîm), s. 51-153; Şehristânî, *el-Milel* (Kî-lânî), I, 32, 44, 92-113; Fahreddin er-Râzî, *Levâ-mi'u'l-beyyînât*, Kahire 1323, s. 10-28; a.mlf., *Esâsü't-takdîs*, Kahire 1354/1935, s. 3-43, 114-119; Miklâtî, *Lübâbü'l-ukûl* (nşr. Fekviyye Hü-seyin Mahmûd), Kahire 1977, s. 174; Seyfeddin el-Âmidî, *Gâyetü'l-merâm* (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatîf), Kahire 1391/1971, s. 27-32, 44-45, 53; Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr* (nşr. Abbas Süley-man), Kahire 1991, s. 183-184; Ubeydullah b. Muhammed es-Semerkindî, *el-Akıdetü'r-rükniyye* (nşr. Mustafa Sinanoğlu), İstanbul 1429/2008, s. 60; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Bâbü'l-hâdî 'aşer* (nşr. Mehdi Muhakkik), Tahrân 1365 hş., s. 9-25; Takyyüddin İbn Teymiyye, *er-Risâletü't-Tedmü-riyye*, Riyad 1400, s. 7, 21-29, 39-93; a.mlf., *Minhâcüs-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986, V, 392; a.mlf., *el-Esmâ' ve's-şifât* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1418/1998, I, 63-74, 122, 165-168; II, 164-165; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricüs-sâlikîn*, Kahire 1331, I, 17; a.mlf., *el-Kavâ'idü'l-mühimmât fi'l-esmâ' ve's-şifât* (nşr. Ebû Muhammed Eşref b. Abdülmaksûd, *el-Kavâ'idü't-tayyibât* içinde), Beyrut 1416/1995, s. 13-14, 22-23, 52-54, 75-76; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989, IV, 69-71; İbn Haldûn, *Mu-kaddime*, III, 1042-1058; Abdülkerîm el-Cilî, *el-Kemâliyetü'l-ilâhiyye* (nşr. Âsim İbrâhîm el-Key-yâlî), Beyrut 1425/2004, s. 21-25; İbnü'l-Murta-zâ, *el-Kalâ'id fi't-ta'şihü'l-akâ'id* (nşr. Albert Nas-rî Nâdir), Beyrut 1985, s. 7-8, 83-87; a.mlf., *Ta-bakâtü'l-Mu'tezile*, s. 7-8; Süyûtî, *en-Nâfi' yev-me'l-haşr fi şerhi'l-Bâbî'l-hâdî 'aşer* (nşr. Mehdi Muhakkik), Tahrân 1365 hş., s. 98-150; Seyyid Şe-rîf el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, İstanbul 1292, I, 190-194; M. Abdürraûf el-Müdnâvî, *et-Tevkîf 'alâ mühimînâtü'l-te'ârîf* (nşr. M. Rüdân ed-Dâye), Beyrut 1410/1990, s. 458; Mer'î b. Yûsuf, *Eķâvîlû's-şikât fi't-te'vîl-i-esmâ' ve's-şifât* (nşr. Şuayb el-Ar-naût), Beyrut 1406/1985, s. 65-69; Beyâzîzâde Ahmed Efendî, *el-Üşûlü'l-münîfe li'l-İmâm Ebi Hanîfe* (nşr. İlyas Çelebi), İstanbul 1416/1996, s. 44-56; Abdüllatîf el-Harpûtî, *Tenkihu'l-ke-lâm*, İs-tanbul 1330, s. 180; Arapkirli Hüseyin Avnî, *İlm-i Kelâm*, İstanbul 1331, s. 1-10; İzzettî, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 253-255; II, 88; O. C. Quirk, *Doctrines of the Creed*, London-Glasgow 1971, s. 44-76; L. Jacobs, *A Jewish Theology*, London 1973, s. 21-135; Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, *Allah ve şifâ-*

tüh fi'l-Yehûdiyye ve'n-Naşârâ ve'l-İslâm, Ka-hire 1978, s. 20-41, 72-79; Ali b. Abdülkerîm b. Fudayl Şerefeddin, *ez-Zeydiyye: Nazariyye ve't-ta'ibik*, Amman 1405/1985, s. 49-50; Ca'fer es-Sübhanî, *el-İlahiyyât* (nşr. Hasan M. Mekki el-Âmilî), Beyrut 1410/1989, I, 82-85, 382-383; Muhammed b. Emân el-Câmî, *eş-Şifâtü'l-ilâhiyye fi'l-Kitâb ve's-Sünne*, Cidde 1411/1991, s. 177-178, 199-208, 214-218; Çağfer Karadaş, *İbn Arabî'nin İtikadî Görüşleri*, İstanbul 1997, s. 108-124; Muhammed Herrâs, *Şerhu'l-Vâsiyye*, [bas-kı yeri ve tarihi yok] (Dâru İbn Kayyim), s. 105; Emine Yarımbaş, *Kur'ân-ı Kerîm'de Esmâ-i Hüсна ve Mesajları* (yüksek lisans tezi, 2000), MÜ Sos-yal Bilimler Enstitüsü, s. 141-150; Müfrih b. Sü-leymân el-Kavsi, *el-Menhecü's-selefi*, Riyad 1422/2002, s. 135-143; Sâbir Abdurrahman Tuayme, *el-Mütekellimün fi zâtillâh ve şifâtihi ve'r-red 'aleyhim*, Kahire 2005, s. 22-29, 39-45, 50, 292-299; Sâmi el-Gureyrî el-Garrâvî, *ez-Zeydiyye bey-ne'l-İlmâmiyye ve Ehli's-sünne*, [baskı yeri yok] 1426/2006 (Dârü'l-kitâbî'l-İslâmî), s. 317-321, 588; D. B. Macdonald, "Allah", *İA*, I, 368; J. R. Gillis, "God (Concept of God in Tradition and Doctrines)", *New Catholic Encyclopedia*, Was-hington 1967, VI, 540-543; Bekir Topaloğlu, "Al-lah", *DİA*, II, 409, 482, 489; a.mlf., "Esmâ-i Hü-snâ", a.e., XI, 409; Mahmut Kaya, "Fârâbî", a.e., XII, 155; a.mlf., "Kündî, Ya'kûb b. İshak", a.e., XXVI, 52; Mustafa Çağrı, "Gazzâlî", a.e., XIII, 498-500; M. Sait Özervarlı, "Gazzâlî", a.e., XIII, 507; Marvin Fox, "God (In Medieval Jewish Philo-sophy)", *EJd*, VII, 659-660; Alexander Altmann, "God (Attributes of God)", a.e., VII, 664-669; Louis F. Hartman, "God, Names of", a.e., VII, 674-682.

İLYAS ÇELEBİ

SİFATÜ'S-SAFVE

(صفة الصفة)

İbnü'l-Cevzî'nin
(ö. 597/1201)

zâhid ve sûfilere dair eseri.

Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Ebû Nuaym el-İşfahânî'nin *Hilyetü'l-evliyâ'* adlı eserini kısaltıp bazı zâhid ve sûfilere ilâve ederek yeni bir tertiple telif etmiştir. Bir talep üzerine böyle bir çalışma yaptığını anla-tan İbnü'l-Cevzî eserin girişinde *Hilye*'yi çeşitli âcılardan eleştirir ve bazı eksiklik-le bulunduğunu belirtir. Birçok zâhid ve sûfînin sadece adının zikredilmesi, konuy-la ilgisi bulunmayan hususlara temas edil-mesi, gereksiz tekrar ve ayrıntılara, zâhid ve sûfilere menkıbeleri yerine rivayet et-tikleri hadislerle genişçe yer verilmesi, bu hadislerin önemli bir kısmının uydurma olması, İmam Mâlik ve İmam Ahmed gibi zâhid âlimlerin mutasavvıf olarak takdim edilmesi, eserin belli bir düzene sahip ol-maması onun *Hilye*'ye yönelttiği başlıca eleştirilerdir. İbnü'l-Cevzî "zâhidlerin ef-en-disi" olarak tanımladığı Hz. Peygamber'e yer verilmemesini, zâhid olarak tanınma-

yan bazı kişiler esere alındığı halde bazı meşhur zâhidlerin anlatılmamış olmasını, az sayıda âbid ve zâhid kadının zikredilip diğerlerinin ihmal edilmesini de *Hilye*'-nin eksik yanları olarak görür. *Hilyetü'l-evliyâ'*'da 688 biyografi bulunmasına kar-şılık *Şifâtü's-şafve*'de bu sayı 234'ü ka-dın olmak üzere 1031'e ulaşmıştır. Eserde "ukalâü'l-mecânîn" denilen meczup ve di-vane velîlere, hakîmâne öğüt veren küçük yaştaki kızlara, cın taifesinin âbid ve âbi-delerine de yer verilmiştir.

İbnü'l-Cevzî, zâhid ve sûfilere bulunduk-ları bölgelere ve beldelere göre sınıflandı-rarak anlatmıştır. Bulunduğu Abbâsî baş-şehirî Bağdat'ı merkez kabul ederek bu-nun doğusundaki belde ve şehirleri meş-ruk, batısındakileri mağrib diye isimlendirmiş, Mekke ve Medine'de yaşayan âbid ve zâhidleri anlatarak eserine başlamıştır. Bi-yograflerin bölgelere ve beldelere göre an-latılması, çeşitli İslâm beldelerindeki züh-d ve tasavvuf hareketlerinin gelişmesini iz-leme kolaylığı sağlama bakımından fayda-lı olmuştur. Zâhid, sûfi, ukalâü'l-mecânîn, kadın ve kız velîler ve cinlerle ilgili *Hilye*'-de yer almayan bilgilerin hangi kaynaklar-dan alındığı belirtilmemiştir. Ancak mü-ellifin kadınlarla ilgili bilgileri Ebû Abdur-rahman es-Sülemî'nin *Zikrû'n-nisveti'l-müte'abbidâti's-süfiyyât* (Kahire 1993), ukalâü'l-mecânînle ilgili bilgileri ise İbn Ha-bîb en-Nisâbü'rî'nin *Ukalâ'ü'l-mecânîn* (Beyrut 1985) isimli eserinden aldığı an-la-şılmaktadır.

Telbisü İblîs adlı eserinde zâhid ve sû-fileri sert bir dille eleştiren İbnü'l-Cevzî *Şi-fatü's-şafve*'de zâhid, âbid ve sûfiler hak-kında olumlu ve yumuşak bir dil kulla-nmış, onların keramet ve hârikulâde halle-rini tasvip ederek genişçe anlatmıştır. İb-nü'l-Cevzî bu çalışmasıyla güzel bir evliya menkıbeleri kitabı meydana getirmiş, an-cak tasavvuf aleyhtarı olarak tanındığından eser hak ettiği ilgiyi görmemiş, ta-savvufî çevrelerde okunmamıştır. *Şifa-tü's-şafve*'nin çeşitli basımları yapılmış-tır (Kahire 1920; Haydarâbâd 1936; Halep 1389/1969; nşr. Mahmûd Fâhûrî – Muham-med Revvâs Kal'acî, I-IV, Beyrut 1399/1979; nşr. İbrâhîm Ramazan – Saîd el-Lahhâm, Beyrut 1989; nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Beyrut 1991). Eser İbn Manzûr, Ab-dülvehhâb eş-Şarânî (*Muhtaşaru Şifati's-şafve*, nşr. İsmâüddin es-Sabâbetî, Kahire, ts.) ve İbrâhîm b. Ahmed er-Rakkî (*Ehâ-sinü'l-mehâsin*, Bursa Eski Yazma ve Bas-ma Eserler Ktp., Haraççioğlu, nr. 9-10) ta-rafından ihtisar edilmiştir. *Şifâtü's-şaf-ve*'yi Abdülvehhâp Öztürk Türkçe'ye ter-

cüme etmiştir (İstanbul 2006). Eserin *Hil-yetü'l-evliya'* ile birlikte yapılmış bir tercümesi daha bulunmaktadır (trc. Said Aykut v.dğr., *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, I-VI, İstanbul 1995).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *Şifatu's-şafve* (nşr. Mahmûd Fâhûrî – M. Revvâs Kal'acî), Beyrut 1399/1979; a.mlf., *Telbîsü İblîs* (nşr. Seyyid el-Cümeylî), Beyrut 1414/1994, s. 202 vd.; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XXI, 368; Sâlihîyye, *el-Mu'cemû's-şâmil*, II, 97-98.

DİLAVER GÜREER

SİFFİN SAVAŞI

(وقعة صفين)

Halife Hz. Ali ile
Muâviye b. Ebû Süfyan arasında
yapılan savaş
(37/657).

Hız. Ali'nin Suriye valiliğine tayin ettiği Sehl b. Huneyf'in Suriye'ye girişini engelleyen eski vali Muâviye b. Ebû Süfyan, Hız. Osman'ın Dimaşk'a gönderilen kanlı gömleğini caminin minberine astırıp halktan onun kanını dava etmek için biat aldı. Hız. Ali'nin kendisini itaate davet etmek için gönderdiği elçiyi cevapsız geri döndürdü ve Hız. Osman'ın katillerinin öldürülmesi dışında hiçbir teklifi kabul etmeyeceğini bildirdi. Muâviye'nin isyan etmek konusunda ısrarlı olduğunu gören Hız. Ali onunla mücadele hazırlıklarına başladı. Ancak bu sırada Osman'ın katillerini cezalandırmak isteyen Hız. Âişe, Zübeyr b. Avvâm ve Talha b. Ubeydullah'ın öncülük ettiği grup ortaya çıkınca önce onlarla uğraşmak zorunda kaldı (bk. CEMEL VAK'ASI).

Cemel Vak'ası'ndan sonra Kûfe'ye dönen Hız. Ali, Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi kendisine biata davet etmek üzere Muâviye'ye gönderdi (Receb 36 / Ocak 657). Muâviye elçiyi üç dört ay oyaladıktan sonra yine red cevabı verdi, ayrıca Hız. Ali'yi isyancıların suç ortağı olmakla itham edip Osman'ın kanını dava edeceğini tekrarladı. Kûfe'ye dönen Cerîr b. Abdullah, Hız. Ali'ye Suriye halkının Muâviye ile birlikte savaşa hazır olduğunu anlattı. Muâviye bir süre sonra Hız. Ali'ye bir mektup göndererek Osman'ın katilleri kendisine teslim edilirse biat edeceğini, aksi takdirde savaşacağını bildirdi. Mektupta yazılanların duyulması üzerine Medine'de Mescid-i Nebvî'yi dolduranların hep birden, "Osman'ın katilleri biziz!" diye bağırarak zikredilmektedir (Nasr b. Müzâhim, s. 86). Savaşın kaçınılmaz hale geldiğini gören Hız. Ali Mısır, Kûfe ve Basra valilerine haber gön-

derip hazırlanmalarını emretti. Muâviye, Hız. Ali'nin yola çıktığını öğrenince 36 yılı sonlarında (Mayıs-Haziran 657) ordusuyla birlikte Irak istikametinde yürüdü. Rakkalılar'a kurdurduğu köprü vasıtasıyla Fırat nehrini geçen Hız. Ali, iki tarafın öncü birliklerinin karşı karşıya geldiğini öğrenince Eşter'i yardıma gönderdi. Öncü birliklerine ulaştığında kumandayı üstlenmesini, çatışmayı çıkaran taraf olmamasını, ancak düşmanı yakından takip etmesini emretti.

İki tarafın orduları 36 yılı Zilhicce ayının ilk günlerinde (Mayıs 657 sonları) savaşın yapıldığı bölgeye ulaştı. Daha önce gelen Muâviye kuvvetleri, ordugâh olarak Roma devrinden kalan tarihî şehrin harabeleri civarında geniş bir düzlüğü seçip Fırat'a ulaşan tek yolu tutmuştu. Hız. Ali ordusunun su almasına izin verilmemesi üzerine başlayan çatışmalar Hız. Ali taraftarlarının üstünlüğüyle sona erdi. Suriye ordusunun sudan faydalanmasına izin verilmesini emreden Hız. Ali ardından savaş yerine geldi, elçileri vasıtasıyla Muâviye'yi kendisine biata çağırıldı. Ancak Muâviye bu teklifi yine reddetti; Ali'nin Hız. Osman'ın öldürülmesine göz yumduğu ve katillerini ordusunda barındırdığı iddiasını tekrarlayarak katiller teslim edilmediği takdirde savaştan başka bir şeyi kabul etmeyeceğini bildirdi. Onun bu ısrarı yüzünden görüşmelerden sonuç alınamadı. Neticede Rakka ile Balis arasında Fırat nehrinin sağ kıyısında yer alan Sıffin ovasında iki taraf arasında çatışmalar başladı. Toplu savaştan çekinildiği için iki taraftan meşhur kumandanlar emirlerindeki piyade ve süvari birliklerinin başında birbirleriyle savaşıyorlardı. Bu kısmî çatışmalar zilhicce ayının sonuna kadar devam etti.

Muharrem 37'de (19 Haziran – 18 Temmuz 657) iki taraf arasında ateşkes yapıldı ve barış arzusuyla elçilik heyetleri teâtişi başladı. Hız. Ali, Muâviye'yi itaate çağırarak için ikinci bir heyet gönderdi. Ancak Muâviye eski iddiasını tekrarlayarak katiller kendilerine verilmedikçe itaat etmeyeceğini bildirdi (a.g.e., s. 190; Taberî, V, 5-6). Bunun ardından gönderdiği bir heyetle katillerin kendisine teslim edilmesini, Hız. Ali'nin halifelîği terketmesini ve müslümanların şûra ile başlarına bir emir seçmelerini teklif etti (Nasr b. Müzâhim, s. 200; Taberî, V, 7). Böylece katiller teslim edilse bile Hız. Ali'ye biat etmeyeceğini bildirmiş oldu. Bu durumda anlaşma ihtimali ortadan kalktı ve muharrem ayından sonra taraflar savaş hazırlığına başladı.

Hız. Ali askerlerine çatışmayı başlatan taraf olmamaları, kaçanları ve yaralıları öldürmemeleri, evlerine girmemeleri, kadınlara asla dokunmamaları tâlimatını verdikten sonra gönderdiği bir kişiyle Muâviye'yi bir defa daha isyandan vazgeçmeye çağırdı. Teklif kabul edilmedi ve safer ayının ilk günü (19 Temmuz 657) çatışmalar başladı. Çeşitli kabilelere ait birlikler altı gün boyunca savaş alanına çıkarak birbirleriyle savaştılar. Nihayet Hız. Ali askerini toplu taarruz için hazırladı. İki gün daha şiddetli çatışmalar meydana geldi. Son çatışmalar sırasında Ammâr b. Yâsir, Muâviye'nin askerleri tarafından şehid edildi. "Ammâr'ı isyancı bir topluluk öldürecek" meâlindeki hadisi (Müslim, "Fiten", 72-73) Muâviye ordusunda da bilenler bulunduğu için bu durumun onları olumsuz yönde etkilediği zikredilmiştir. Hız. Ali'nin ordusu aynı gün isyancı birliklere karşı kesin bir üstünlük sağladı, hatta Muâviye'nin çadırına kadar yaklaştı. Bu sırada Hız. Ali'nin Muâviye'yi mübârezeyle davet ettiği, ancak onun bunu göze alamadığı belirtilmektedir (Nasr b. Müzâhim, s. 274-276; Dîneverî, s. 170-171).

Gittikçe şiddetlenen ve sabaha kadar devam eden çatışmalar, savaşın şiddeti dolayısıyla "leyletül-harîr" diye isimlendirilen 9-10 Safer 37 (27-28 Temmuz 657) Cuma sabahına kadar sürdü. Cuma günü Hız. Ali, âsilere son darbeyi indirmek niyetiyle Eşter'i kalabalık birliklerin başında taarruzla görevlendirdi. Eşter başarılı bir taarruz gerçekleştirmiş, savaşı kazanmaya çok yaklaşmıştı. Ancak Muâviye'nin danışmanı Amr b. Âs, ihtilâfın Kur'an'ın hakemliği ışığında çözülmesi teklifini gündeme getirerek bu sırada kaçmayı düşündüğü söylenen Muâviye ve ordusunu yenilgiden kurtardı. Teklifi uygulamaya koyan Muâviye, askerlerine Kur'an sayfalarını mızraklarının ucuna takıp karşı tarafı Kur'an'ın hükmüne çağırmasını emretti. Bunun üzerine Suriyeli askerler mushafı mızraklarının ucuna takarak, "Ey Iraklılar! Artık savaşı bırakalım, aramızda Allah'ın kitabı hakem olsun" diye bağırma-ya başladılar. Ayrıca büyük Şam mushafı da askerlerin mızraklarının ucunda havaya kaldırıldı.

Bu teklif, savaştan yorulmuş ve çoğu aynı zamanda akrabaları olan dindaşlarına kılıç çekmekte tereddüt eden Hız. Ali'nin ordusundaki askerleri birbirine düşürdü. Büyük bir kısmı, bilhassa kurrâ savaşın derhal durdurulmasını istedi. Hız. Ali onlara bunun bir savaş hilesi olduğunu, Muâviye'nin Kur'an'ın hükmüne uymak de-